

GÜNAH KAVRAMI VE İMAN PROBLEMİ HALİNE GETİRİLEN BÜYÜK GÜNAH/KEBİRE HAKKINDAKİ KELÂMÎ TARTIŞMALAR

Mustafa TÜRKGÜLÜ*

Bu yazımızda, insanoğlunu zora sokan günah ile günahın çeşitlerinden özellikle de iman problemi haline getirilip tartışma konusu yapılan büyük günah/kebire kavramından ve onun hakkında serdedilen kelâmî görüş ve düşüncelerden bahsedeceğiz.

Bilindiği gibi *günah* sözcüğü, dinî hayatımızı ilgilendiren en önemli kavramlardan biridir. Din hayatımız açısından aynı değerde olan bir de *sevap* sözcüğü vardır. Ne var ki bunlar, birbirinin zıddı/karşıtı olan kavramlardır. Gerçekten de günah, Allah'ın emirlerine aykırı düşen fiili, sevap ise Allah tarafından ödüllendirilen hareketi, iş ve tavırı ifade eder. Buna göre günah, cezayı gerektiren *dinî suç*, sevap da ilahî mükâfaatı kazandıran *sâlih amel* demektir. Nitekim Kur'an-ı Kerim de sevabı bu manada tanımlamış bulunmaktadır.¹

Yazımızın asıl konusu olan *büyük günah/kebire*, günah kavramı kapsamında bir alt kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslı ve söyleniş biçimi itibariyle Farsça olan günah kelimesi, Arapça'da daha çok *zeñb*, *ma'siyet*, *cürm*, *hıyanet* ve *isyan* kelimeleriyle karşılanır. Günahı ifade etmek maksadıyla Kur'an-ı Kerim'in kullandığı sözcükler ise *ism*, *cünah* ve *zenb* kelimeleridir.²

İsm, hayırda yaya kalmak, yavaş ve ağır gitmek demektir, ki bu, Kur'an'da günah anlamında kullanılmıştır. *Cünah* da bir tarafa eğilmek demektir. Doğru davranıştan eğri ve yanlış davranışa meyletmeğe, dolayısıyla günah işlemeye de *cünah*

* Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi.

1 Bkz. Bakara, 2/103; Al-i İmran, 3/145, 148, 195; Nisa, 4/134; Kehf, 18/44, 46; Meryem, 19/76; Kasas, 28/80.

2 Süleyman Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, Günah maddesi, VI/526.

denmiştir.³ *Zenb* ise kuyruk anlamındaki *zeneb*'den gelir. *Zenub*, uzun kuyruklu at, kulplu ve dolgun kova demektir. İstiare olarak nasip anlamında da kullanılmaktadır.⁴ Ancak Kur'an-ı Kerim onu da günah, ceza gerektiren suç olarak kullanmıştır. Bir ayet-i kerimede şöyle denilmektedir: “*Muhakkak ki bu zulmedenlerin de, geçmiş arkadaşlarının suçlarına benzer bir suç ve azab payları vardır; bunun için acele etmesinler*”.⁵

Genel olarak Allah'a karşı işlenen günahları işaret eden *ism* ve *zenb*, “*vahim ve tehlikeli olan her fiile ıtlak olunmaktadır*”.⁶ Nitekim ayet-i kerimede de şirk, haksız yere adam öldürme, zina yapma gibi büyük suç ve günahların sonunda gelecek azaba *esâm*⁷, zulüm gibi haksız fiillerin sonunda gelecek azaba da *zenub*⁸ denilmiştir. Seyyid Şerif el-Cürcanî (öl. 916/1510), *ism* ile *zenb*'in tariflerini ayrı tutmuştur. O'na göre “*ism, şer'an ve tab'an sakınılması gereken şeydir*”⁹. “*Zenb ise seni Allah'dan perdeleyendir*”¹⁰.

Doğu kutsal metinlerinde günah, “*aldatıcı cazibesi olan şey*” olarak tarif edilmiştir¹¹. O da beşerî irade sevgisinin, yakıcılığı tek başına ortaya çıkarmak için Tanrı'dan ayrıldığı zaman gerçekleşir. Buna göre günah, beşeri arzusunun ilahî arzuya uymayı reddetmesidir¹². Ayrıca günah, Tanrı fikrine bir nevi karşı koyuş veya en azından Tanrı ile olan ittifakın bozulmasıdır¹³. Kur'an'ın genelinden çıkaracağımız tarife göre ise günah, meşruiyetini Allah'ın varlığından alan her şeye saldırı ve gayr-i meşru olma keyfiyetini yine Allah'dan alan her şeyi yapma, irtikâp etmedir. Bu da Allah tarafından yap denilenleri yapmamak, yapma denilenleri ise yapmak demektir¹⁴.

Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.) de günahın tanımını yapmıştır. Konu ile ilgili olarak Nevvas b. Sem'an şunları anlatmaktadır: Bir gün Resulullah

3 Bkz. Bakara, 2/158, 198, 229; Maide, 5/93.

4 S. Ateş, a.g.e., *Günah* maddesi, VI/526, 530.

5 Zariyat, 51/59.

6 Ragıb el-İsfahanî, *el-Müfredat*, *Zenb* maddesi, s. 181.

7 Bkz. Furkan, 25/68.

8 Zariyat, 51/59.

9 Seyyid Şerif el-Cürcanî, *Ta'rifat*, s. 4.

10 el-Cürcanî, a.g.e., s. 95.

11 İsha Upanişad'da yer alan bir dua şöyledir: “...Sen, bizim yaptığımız her şeyi bilirsin. Bizi günahın aldatıcı cazibesinden koru!” Bkz. Mehmet Ali Işın, *Upanişadlar* (Tanrının Soluğu), s. 39, Der-gâh yayınları, İst. 1976.

12 Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya 1984, s. 27.

13 S. Kılıç, a.g.e., s. 30.

14 S. Kılıç, a.g.e., s. 33-34.

(s.a.v.)'a iyilik ve günahın ne olduğu hakkında sordum. Resullah şöyle buyurdu: “İyilik (birr), ahlakın güzel olmasıdır. Günah ise kalbini ve vicdanını rahatsız eden ve insanların duyup öğrenmesinden hoşlanmadığın şeydir”¹⁵. Dârimî de buna yakın şu hadisi nakleder: “Resulullah Vabisa'ya şöyle dedi: Nefsine danış, kalbine danış ey Vabisa! İyilik, nefsinin kendisine ısındığı ve kalbinin itmi'nan (huzur) duyduğu şeydir. Günah ise nefsini tırmalayan ve göksünde tereddüte yol açan şeydir”¹⁶.

Buna göre günah, izafî bir his ve duygu demektir. Zira, Gazalî'nin de dediği gibi, bir şeyden rahatsız olma, her şahsa ve her duruma göre değişir¹⁷. Ancak his ve duygunun günah olabilmesi için vicdanı bastırması ve kalbde mekân tutması gerekir. Aksi halde kalbe rahatsızlık veren her şey günah addedilirdi. Söz gelişi eski bir hatıra bile günah sayılırdı. Çünkü mazide kalmış bazı hatıralar, geçen onca zamana rağmen, hatırlandığında kalbimizi sıkıp tırmalayabilmekte, dolayısıyla da bize, az ya da çok üzüntü verebilmektedirler¹⁸.

Günahı, yukarıdaki tarifleri de içine alacak şekilde en iyi tanımlayan kişinin Şah Veliyyullah Dehlevî (M. 1703-1763) olduğu söylenebilir. Dehlevî'ye göre “günah, insanın şeytana uyararak yaptığı ve arzusunda fani olduğu, dünyada ve ahirette cezasını çektiği; bütün mükemmellikleri fesada uğratan, Allah'a inkıyadı engelleyen ve Allah ve kul arasındaki perdeyi kuvvetlendiren her fiildir”¹⁹.

Günah, büyük günah ve küçük günah olmak üzere iki kısma ayrılır. Bu ayrımı bizzat Kur'an-ı Kerim yapmaktadır. Nitekim Nisa suresinde, “eğer yasakladığımız büyük günahlardan sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız”²⁰ buyurulmakta, Necm suresinde ise, “ufak tefek kusurları dışında, günahın büyüğünden ve çirkin sayılan işlerden kaçınanlara gelince, şüphesiz Rabb'bin, affı bol olandır”²¹ denilmektedir. Ayetlerde geçen kebair, kebaire'l-ism ve zenûb kelimeleri büyük günahı ifade etmekte iken, seyyie ve lemem kelimeleri küçük günahları işaret etmektedirler. Bundan dolayı Gazalî, “küçük günahlarla büyük günahların arasında fark olduğunu kabul etmemek uygun olmaz... Çünkü din-den öğrendiğimize göre bir günaha bazan büyük, bazan da küçük denilmektedir. Zira günahlar, şahıslara ve durumlara göre farklılık gösterirler”²² demektedir.

15 Müslim, *Birr* 5; Tirmizi, *Zühd* 52; İbn-i Hanbeli, IV/162, 227.

16 Sünen-i Darimî, Büyü 2.

17 Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazalî, *İhyan Ulumi'd-Din*, V/21, Mısır 1968.

18 S. Kılıç, a.g.e., s. 35.

19 Şah Veliyyullah Dehlevî, *Hüccetullahi'l-Balîğa*, I/121, Seyyid Sadık neşri, Kahire, tarihsiz.

20 Nisa, 4/31.

21 Necm, 53/32.

22 Gazalî, a.g.e., V/21.

VI-XII. asrın önemli şahsiyetlerinden biri olan büyük muhaddis ve müfessir İbn-i Salah (532/1138 - 589/1193), büyük günahı tanımlarken, önce “*kendisine büyük ismi verilecek kadar büyük olan her günah kebirdir*” genellemesini yapmakta sonra da büyük günah/kebirenin belirtileri hakkında şu detay bilgiyi vermektedir: Büyük günaha bir ceza (*hadd*) terettüp eder. Nitekim büyük günah/kebireyi işleyen, Kur'an-ı Kerim'de ve Resulullah (s.a.v.)'in sünnetinde azap ve ateşle tehdit edilmiştir. Ayrıca kebireyi işleyen kimse, fâsık olarak isimlendirilmiş ve lanetlenmiştir²³.

Başka bir tarifte de büyük günah ile küçük günah (*kebire* ile *sağire* birlikte ele alınmakta ve “*kebire, üzerinde ısrar edilen, sağire de kendisinden istiğfar edilen günahdır*” denilmektedir. Bu tarife göre günahın özüne ait büyüklük ve küçüklük vasfını, günaha yönelik fiilin devam edip etmemesi oluşturmaktadır. Fatih döneminin ünlü alimlerinden ve üç Tehafüt'ten birinin yazarı olan²⁴ Hocazade (öl. 893/1488) ise büyük günahı “*sırf haram olan şey*” şeklinde tanımlamakta ve onu şer-i şerifin *fahişe* diye isimlendirdiği filler olarak görmektedir. İbn-i Mes'ud'a göre de kebair, Allah Taâlâ'nın Nisa suresinin 1-31. ayetleri arasında nehyettikleridir. Yine İbn-i Mes'ud'dan rivayet edildiğine göre kebair üç tanedir; onlar da Allah'a şirk koşmak, Allah'dan ümit kesmek ve Allah'ın cezasından emin olmaktır. İbn-i Abbas ise kebiirenin tarifinde üç anlayışa sahiptir: 1) Büyük günah, Allah'ın yasakladığı şeydir. 2) Büyük günah, Allah'a isyan anlamına gelen şeydir. 3) Büyük günah, Allah'ın, hakkında azapla, lanetle veya gazabla hükmünü bildirdiği fiillerdir. Şayet verilen bu ve benzeri diğer tarifleri bir araya getirir ve onlardan bir sentez yapmaya çalışırsak elde edeceğimiz ortak sonuç şu olur: Büyük günah, yerine getirilmesi vacip olarak Allah Teâlâ tarafından bildirilen emir ve direktifleri ihlal etmek, onlara karşı isyan edip itaatsizlik göstermektir²⁵.

23 İbn-i Salah, *Fetava-i İbn-i Salah*, Diyarbakır, tarihsiz.

24 Tehafüt geleneğini, felsefecileri tenkit etmek üzere Gazalî başlatmıştır. Onu İbn-i Rüşd takip etmiş ve yazdığı Tehafütü't-Tehafüt adlı eserle Gazalî'yi eleştirmiştir. Daha sonra Fatih Sultan Mehmet, Gazalî mi, yoksa İbn-i Rüşd mü haklı diye merak etmiş ve bu konuyu araştırmak üzere devrin ünlü bilginlerinden Hocazade ile Alaaddin Tusî'yi görevlendirmiştir. Bu görevlendirme sonunda ortaya iki tehafüt daha çıkmıştır. Ancak Fatih'in huzurunda yapılan değerlendirme toplantısında Hoca-zade'nin tehafütü muteber bulunmuştur. İşte üç tehafüt derken Gazalî'nin Tahafütü'l-Felasife'si, İbn-i Rüşd'ün Tehafütü't-Tefafüt'ü ve Hocazade'nin bu iki Tehafüt hakkında yazdığı eser kastedilmektedir. Daha sonra Mübahat Türker, bu eserler üzerine bir doktora çalışması yapmış ve yapılan bu çalışma, *Üç Tehafüt Bakımından Felsefe ve Din Münasebeti* adıyla 1956'da Ankara'da neşredilmiştir.

25 S. Kılıç, a.g.e., s. 323; S. Ateş, a.g.e., Fuhuş maddesi, VI/298.

Peki küçük günah/sağire nedir? Yukarıda da belirtildiği üzere Kur'an-ı Kerim bu nevi günahları *lemem*²⁶ ve *seviyye*²⁷ kelimeleriyle anlatmaktadır. İslâm bilgileri bundan küçük günahlar için şu tarifi çıkarmışlardır: Küçük günahlar, büyük günahların dışında kalan, yani hakkında bir ceza/hadd bulunmayan, dolayısıyla faili için Cehennem ateşi tehdidi olmayan günahlardır. Ayrıca kebire tövbe ile affolunurken, sağirenin silinmesi için güzel amel (*amel-i sâliha*) yeterlidir²⁸. Ancak küçük günahlar önemsenmez ve onlar ısrarla işlenmeye devam olunursa, büyük günaha dönüşebilirler. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Aişe (r.a.)'yi bu konuda uyarmış ve şöyle buyurmuştur: “*Ey Aişe! Önemsiz gibi görünen günahlardan sakın. Çünkü bu günahlar için Allah tarafından görevlendirilmiş bir görevli vardır*”²⁹. Ahmed İbn-i Hanbel'in Müsned'inde de yer alan bu hadisin son cümlesi, özet olarak şöyle bitmektedir: “...Çünkü küçük günahlar, insanda bir araya gelince, (çölde tek tek toplanıp üst üste yığılan çör-çöpün tutuşturulması halinde çevredeki canlıları yakıp yok etmesi gibi) onu helâk eder”³⁰.

Gerçekten de küçük günahları önemsemeyerek onları ısrarla yapmaya devam etmek, insanı iyiliklerden yüz çevirtip kötülöklere yönelme gibi ahlâkî olumsuzluğa, psikolojik ve ruhsal bir değişikliğe uğrattır ve onu, büyük günahları kolayca yapmaya müsait hale getirir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Aişe (r.a.)'ye yaptığı uyarı, muhtemelen bu ruhsal bozulmayı ve ahlâkî sapmayı vurgulamak içindir.

Küçük günahlarda ısrar ve bunlara devam etmenin, insanın ruh ve vicdanı ile ahlâkî kişiliğinde yaptığı değişiklik, sadece büyük günahları kolayca yapmaya müsait hale getirme değildir. Onun dışında asıl insanın günaha karşı olan hassasiyetini bozar. Çünkü insan, artık günah işleme alışkanlığı kazanmış olur ve o yüzden de nefsinde ciddi bir rahatsızlık duymaz. Halbuki insanı gûnahtan koruyan en etkili şeylerden biri, insanın kendi nefsinde ve vicdanında duyacağı rahatsızlık hissidir. Küçük günahları önemsemeyip işlemeye devam etmenin, insan ruhunda yapacağı değişiklik nedeniyle meydana gelen diğer olumsuzlukları da şu şekilde sıralayabiliriz:

1) İnsanı her türlü gûnahtan haz duymaya götürür; ayrıca gayr-i meşru yollarla elde edilenleri kâr saydırarak onların gerçek bedbahtlık sebebi olduğu gerçeğinden gâfil bırakır.

26 Bkz. Necm, 53/32.

27 Bkz. Nisa, 4/31.

28 S. Kılıç, a.g.e., s. 330.

29 İbn-i Mace, Zühhd 29.

30 Bkz. İbn-i Hambel, Müsned, I/402, V/331, VI/70.

2) Hemen cezalandırılmamasını, Allah tarafından verilen mühlet (*istidraç*) gereği değil de yaptıklarının doğruluğuna delil saydırır ve bu suretle insana, kendi başına bir varlıkmiş gibi davranma hissi verir.

3) Günahı işledikten sonra bunu başkalarının yanında söyler ve bu suretle hem Settaru'l-Uyub olan Yüce Allah'ın *suçu örtme* ilkesine karşı bir haksızlık yaptırmış, hem de duyan kimseleri suça teşvik ettirmiş olur ki, bu da zincirleme suç demektir³¹.

Günahlar hakkında nakletmeğe çalıştığımız yukarıdaki görüşler, genel olarak Ehl-i Sünnet'in benimsediği müşterek görüşü yansıtır. Ancak Hariciler, küçük günah olgusunu kabul etmezler. Onlara göre bir çeşit günah vardır o da büyük günah/kebiredir. Çünkü her günah, Allah'a itaatsizlik demektir; onun da küçüğü, büyüğü olmaz. Mutezile mensuplarına gelince onlar, genelde Ehl-i Sünnet gibi düşünmüş ve büyük ve küçük günahların varlığında hemfikir olmuşlardır. Ancak, "*onları ne ile bilir ve anlarız*" sorusunu cevaplamada ihtilaf etmişlerdir. Söz gelişi Kadı Abdulcebbar (öl. 415/1024) ve Ebu Ali Cübbâî (öl. 303/915), günah ve onun çeşitleri naklen (*şer'an*) bilinir derken, Ebu Haşim el-Cübbâî (öl. 321/933), onlar ancak aklen bilinir demektedir³².

Büyük Günah/Kebire Probleminin Tarihsel Arka Planı

Büyük günah, Kelâm ve Mezhepler Tarihi literatüründe *kebire* olarak anılır. Kebire mes'elesi, İslâm tarihinde önemli siyasî olayların cereyan ettiği bir sırada ortaya çıkmıştır. O itibarla, başlangıcı itibariyle tamamen politik bir karakter taşır. Ancak kısa bir süre sonra ona bir de dinî motifler eklenmiş ve bu suretle hem siyasî, hem de dinî niteliği olan iki boyutlu bir kavram haline getirilmiştir. Gerçekten de kebire, kendisini doğuran politik hadiseler dolayısıyla siyasî, sözü edilen bu olay ve hadiselerle katılan müslümanların işledikleri fiiller ile ortaya koydukları eylemlerin ahirette doğuracağı sonuç itibariyle de dinî bir kavramdır. Biz burada kebire kavramının sadece dinî olan yönü üzerinde duracak ve onun hakkında ortaya konulan mezhep görüşlerini belirtmeğe çalışacağız. Ancak konuya girebilmek için kebire problemini ortaya çıkaran politik tarihi arka planın ne olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Bilindiği gibi Resullah (s.a.v.)'dan sonra gelen ilk iki halife (Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer) döneminde müslümanlar, her hangi bir ciddî ihtilafa düşmeden birlik

31 S. Kılıç, a.g.e., s. 331.

32 S. Kılıç, a.g.e., s. 324.

içinde sakin ve mutlu bir hayat yaşadılar. Ancak Hz. Osman döneminde bu huzur ortamını tümüyle korumak mümkün olmadı. Ortaya, gerek Hz. Osman'ın kendi şahsından, gerek çevresinde kümelenen yakınlarından, gerekse İslâm'dan ve müslümanlardan öğ alma duygusuna kapılan birtakım menfi kişilerin art niyetlerinden kaynaklanan bazı ihtilaflar ve o ihtilaflara bağlı olarak da çeşitli hoşnutsuzluklar ortaya çıktı. Bu hoşnutsuzluklar zamanında giderilemedi ve sonunda Halife Hz. Osman'ın şehid edilmesine kadar giden bir isyan hareketine dönüştü.

Sözü edilen bu hoşnutsuzluk hali Hz. Ali döneminde de etkiledi ve bilinen o meşhur "*Cemel*" ve "*Sıffin*" savaşlarını doğurdu. Kuşkusuz bu savaşlar İslâm tarihi için çok önemlidir. Zira aynı savaşlarda müslümanlar, ciddi anlamda ilk kez karşı karşıya gelmiş ve kıyasıya dövüşüp vuruşarak birbirlerinin kanını dökmüşlerdir. Tabiatıyla bu durum, ümmet bütünlüğünü önemli ölçüde bozdu ve dolayısıyla İslâm toplumunun büyük sarsıntılar geçirmesine sebep oldu. Nitekim ümmetin büyük bir kesimi, ilk defa sınırları kalın hatlarla çizili siyasi kamplara bölünüp hasım hale geldi. Bu kamplaşmaların sonunda, önce daha çok siyasî karakter taşıyan ve etkileri günümüze kadar uzanan *Şia* ve *Havariç* fırkaları doğdu. Bu arada bir de Abdullah İbn-i Sebe' ve emsali diğer art niyetli kişilerin sapık düşüncelerinin ve o düşüncelere yataklık yapan *sebeiyye*³³ mezhebinin ortaya çıktığını görüyoruz. Bu fırkalar, buldukları her şeyi ustaca kullanıp kendi cephelerini güçlendirdiler ve birbirleriyle çekişip didiştiler. Öyle ki zaman zaman düşmanca vuruşup bir çok mason müslümanın kanını dökmekten bile geri durmadılar. 39/660 yılında müslümanlar, eğer Haricilerin toplandığı Harrura'yı ve *emirü'l-mü'minin* olarak seçtikleri Abdullah İbn-i Vehhab el-Rasibi'yi saymazsak, birinin merkezi Kûfe, diğerinde ki ise Şam olan iki ayrı halifeye sahiptiler. Aynı yılın hac meccsiminde her halife (Hz. Ali ve Hz. Muaviye) ayrı bir hac emiri tayin etmiş ve ne yazık ki tevhidi/birliği sadece inanç bazında değil, aynı zamanda cemaat/toplum bazında da arzulayan bir dinin mensubu olan müslümanlar, o yılki haclarını, birbirinden ayrı gruplar halinde bu emirlerin nezaretinde yapmışlardır³⁴. Bunlar elbette acı veren şeylerdir; ama ne yazık ki İslâm tarihi, bu acı gerçeklerle doludur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi esasını hilafet, yani devlet başkanlığı gibi politik bir olayın oluşturduğu bu mücedeleler sırasında, grupların her biri, bir diğerine

33 Abdullah b. Sebe', kendisine nisbet edilen Sebeiyye fırkası ile birlikte tarihi kişiliği tartışılan bir kimsedir. Çeşitli kaynaklara dayanarak varlığından söz edilen Abdullah b. Sebe'nin, aslında var olmayan muhayyel bir kişi olduğu söylenmektedir. Bkz. R. Fırlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, s. 300, Selçuk Yay. 3. Baskı, İst. 1986.

34 Ramazan Hurç, İslâm tarihi ders notları, Hz. Ali Dönemi, s. 92, 96, Elazığ 1999.

karşı akla gelen her cins silahı kullanıyordu. Öyle ki onlar, askerî ve siyasî yolla elde edemedikleri başarıyı kazanabilmek için, silâh olarak İslâm dinini ve ona ait kut-sal değerleri bile kullanmaktan geri durmadılar. Sıffin savaşında Kur'an sahifelerini kılıçların ucuna takma uygulaması, bunun en yakın ve en çarpıcı örneği sayılır. O yüzden, zamanla mücadelenin şekli de içeriği de değişti. Artık halifenin kim olacağı değil, hilafet mücadelesine katılarak kavga eden ve insan öldürme gibi büyük bir günahı işleyen kimselerin mü'minlik vasfı tartışılır hale geldi. İşte sözü edilen bu tartışma, İslâm düşüncesi tarihinde *büyük günah/kebire mes'elesi* diye şöhret bulmuş ve imanla alakalı bir problem olarak da Kelâm konuları içinde yer almıştır.

Kelâmî Problem Olarak Büyük Günah/Kebire

Kebire, Arapça'da, büyük manasına gelen *kebir* kelimesinin müennesi/dişi-li'dir. Bu sözcük, Kur'an-ı Kerim'de büyük günah kavramının karşılığı olarak gelmiş ve kebair şeklinde kullanılmıştır. Kebair sözcüğü Kur'an-ı Kerim'in üç yerinde; Nisa suresinin 31., Şûra suresinin 37. ve Necm suresinin 32. ayetlerinde geçmektedir.

Nisa suresinin 31. ayetinde Yüce Allah "*eğer yasakladığımız büyük günahlardan sakınırsanız sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi şerefli bir yere sokarız*" buyurmaktadır. Şûra suresi 37. ayette de, Allah'a tevekkül eden mü'minler kastedilerek şöyle denilmektedir: "*Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar. Kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar.*" Necm suresinin 32. ayetinde ise, "*ufak tefek kusurları dışında, günahın büyüğünden ve çirkin işlerden kaçınanlara gelince, şüphesiz Rabbin affı bol olandır*" denilmektedir.

Dikkat edilecek olursa bu ayet-i kerimelerde sadece büyük günahlardan değil, aynı zamanda küçük günahlardan da söz edilmekte ve belirleyici bir unsur olarak da küçük günahlar için *lemem*³⁵ ve *seyiye*³⁶ kelimeleri, büyük günah içinse ya *kebair*³⁷ kelimesi, ya da *kebaire'l-ismi*³⁸ tamlaması kullanılmaktadır. Nevar ki bu kelimelerle, günahların büyüklü küçüklü olduğunu öğrenmekte isek de, günahlardan hangilerinin büyük, hangilerinin küçük olduğuna dair net bir bilgi elde edememekteyiz. Çünkü onlar, konuya ışık tutacak kadar bir açıklık getirmemişlerdir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, genelde günahlar hakkında beyan edilen şey şudur: İslâmî hükümlerin açıkça hiçe sayılması ve vahye dayanan dinî bir emrin

35 Bkz. Necm, 53/32.

36 Bkz. Nisa, 4/31.

37 Bkz. Nisa, 4/31.

38 Bkz. Şûra, 42/32, Necm, 53/32.

pervasızca ihlal edilmesi gibi ya bu dünyada, ya ahirette, ya da her ikisinde ceza-yı/haddi gerektiren suçlar büyük günah, geri kalanlar ise küçük günahdır.

İmam Gazalî (M. 1056-1111)'nin büyük günahları üç kategoriye ayırarak sıraladığını, sıranın en başına da, en büyüğü ve en kötüsü oldukları için, küfrü ve şirki koyduğunu görmekteyiz. İkinci sırada da Gazalî, insan nev'inin devamını ilgilendiren hayata ve aile kurumuna karşı işlenen suçları saymaktadır ki bunlar, cana kıymak ve zina yapmaktır. Onu takip eden sırayı, haksız yere mal gasbı ile ilgili fiiller oluşturmaktadır. Hırsızlık, yetim malı yemek ve faiz almak gibi fiiller bu türdendir. Son sırada yer alan fiiller ise içki içmek, kumar oynamak iffetli mü'mine kadınlara haksız yere zina isnadında bulunmak ve savaş meydanından kaçmaktır³⁹.

Sayıyı yetmiş kadar çıkarılan büyük günah/kebire ile ilgili olarak Sahih-i Müslim'in Kitabü'l-İman bölümünün 141-146 numaraları arasında altı hadis vardır. Bunlardan biri Enes b. Malik (r.a.)'ten rivayet edilmiştir. Enes b. Malik'in naklettiğine göre Resulullah (s.a.v.), büyük günahlar olarak, öncelikle Allah'a ortak koşmayı, cana kıymayı ve ebeveyne eziyet etmeyi zikretmiş ve arkasından da: "*Büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi?*" diyerek onlara yalancı, daha doğrusu yalancı şahitlik yapmayı ilâve etmiştir⁴⁰. Diğeri de Ebu Hureyre (r.a.)'nin rivayetine dayanmaktadır. Bu hadise göre büyük günah yedi tanedir. Ebu Hureyre diyor ki: "Resulullah (s.a.v.), '*helâk edici yedi şeyden çekiniz*' buyurdu. '*Ya Rasullallah! Onlar nedir?*' denilince de şöyle buyurdu:

1. Allah'a şirk koşmak,
2. Sihir yapmak,
3. Bir hak karşılığı olmaksızın Allah'ın haram kıldığı bir cana kıymak,
4. Yetim malı yemek,
5. Faiz yemek,
6. Düşmana hücum sırasında harb meydanından kaçmak,
7. İlgisi olmadığı halde müslüman kadınlara zina isnat etmek"⁴¹.

Yine Müslim'den öğrendiğimize göre Hz. Peygamber, *maişet endişesiyle kendi çocuğunu öldürmeyi, zina etmeyi*⁴² ve *kişinin kendi ebeveynine sövdürmesini*⁴³

39 Gazalî, *İhya*, V/25-26; Mustansirî Mîr, *Kur'anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, s. 38, İst. 1996.

40 Bkz. Müslim, İman 144; Buhari, Şahadet 10.

41 Bkz. Müslim, İman 145.

42 Bkz. Müslim, İman 141-142.

43 Resulullah, kişinin, bir başkasının ebeveynine sövmesi halinde onun da dönüp mukabelede bulunmasını, kişinin kendi ebeveynine sövmesi olarak değerlendirmektedir. Bkz. Müslim, İman 146.

de büyük günahlardan saymıştır. Birçok İslâm bilgini, yine hadislerle dayanarak, buna *hırsızlık yapmayı ve içki içmeyi*⁴⁴ de eklemişlerdir. Bu suretle büyük günah sayısı, toplam olarak öndörd'e çıkmaktadır.

Ancak İslâm bilginleri, insanlar havf ve reca arasında olsunlar, günahlar karşısında ihtiyat, tedbir ve temkin içinde bulunsunlar diye büyük günah/kebire konusunun müphem bırakıldığını⁴⁵, dolayısıyla “*büyük günah şu kadardır*” diyerek kesin bir rakam vermenin mümkün olmadığını söylerler. Onları belli bir tasnife tabi tutan İmam-ı Gazalî de aynı görüşü paylaşır. Onun buna dair düşünceleri şöyledir: Büyük günah/kebire hakkında “*efradını cami, ağyarını mani bir sayı elde etmeğe çalışmak, mümkün olmayan bir şeyi istemek demektir. Çünkü hasr (tahsis) ifade eden bir sayı elde etmek, ancak onu Hz. Peygamber'den (...) duymakla mümkündür. Eğer Hz. Peygamber hasr üslûbunda (özel) bir söz söylememişse bundan şu anlaşılır: O, bu rakamlarla hasr ifade eden belli bir sayıyı kasdetmemiştir*”.⁴⁶

Bilindiği üzere kebire problemi, günahların hangilerinin büyük, hangilerinin küçük; dahası hangi büyük günahın diğerinden daha büyük veya küçük, veya büyük günah sayılarının yetmiş mi yoksa daha mı az, daha mı çok olduğu mes'elesinden çıkmamıştır. Problemin asıl sebebi, “*inanın bir şahıs, bu fiillerden hangisini işlerse dinden çıkar*” sorusunun altında yatmaktadır. Söz gelişi, “*adam öldüren, anaya babaya itaatsizlik eden, yalan şهادette bulunan, içki içen, kumar oynayan ve zina eden bir mü'minin imanına zarar gelir mi gelmez mi, onu İslâm'ın dışına atabilir miyiz atamaz mıyız? Ayrıca Allah (c.c.) böyle bir suçu bağışlar mı bağışlamaz mı?*” İşte, büyük günah/kebire mes'elesinde asıl problem budur.

Gerçi Kur'an-ı Kerim bu konuda bir açıklık getirmiş ve Gazalî'nin ilk sırada saydığı iki fiili, yani küfürle şirki affedilmez suçlar olarak göstermiştir. Gerçekten de küfür denilen Allah'ı tanımama fiili büyük bir suçtur. Şirk de küfre eşdeğer bir günahdır ve Kur'an'ın beyanına göre en büyük zulümdür.⁴⁷ Fakat Kur'an-ı Kerim, küfür perdesini yırtarak imanın aydınlığına çıkmış ve mü'min olmuş bir kimsenin, beşerî zaafırları sebebiyle bazı günahlar işleyebileceğini prensip olarak kabul eder ve ayrıca onların Allah tarafından affedilebileceği görüşünü benimser. Ancak Kur'an-ı Kerim, Allah Taâlâ'nın şirk işleme suçunu mü'minin inanmışlık vasfı ile bağdaşır bulmaz. Onun içindir ki imandan sonra şirke sapan kimselerin asla bağışlanmaya-

44 Bkz. Müslim, İman 100.

45 Ebu Talib el-Mekkî, *Kütü'l-Kulûb*, 1961, II/303.

46 Gazalî, *İhya*, IV/24.

47 Bkz. Lokman, 31/13.

çağını bildirmiş ve bu arada şirk suçunu işleyenleri şiddetli bir azap ile de tehdit etmiştir. Gerçekten de Yüce Allah, küfür ve şirk hariç, büyük ve küçük demeden, mü'minlerin hasbelbeşer işlediği diğer günahları affedeceğini ifade buyurmuştur. Bu hususa değinin bir ayet-i kerimede şöyle denilmektedir: “Allah, kendisine ortak koşulmasını elbette bağışlamaz. Fakat ondan başka günahları, dilediği kimse için bağışlar. Kim Allah’a ortak koşarsa tamamen sapıtmış olur”.⁴⁸

Mezheplerin Büyük Günah/Kebire Hakkındaki Görüşleri

Görüldüğü gibi yukarıda mealini verdiğimiz Kur'an ayeti, affedilemez günah olarak sadece şirkten haber vermekte ve onun dışında affedilemez nitelikte bir başka büyük günahın varlığından söz etmemektedir. Buna binaen İslâm bilginleri, şirk dışındaki bütün günahların Allah tarafından affedilebileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bir istisna olarak sadece Hariciler bu görüşe katılmazlar. Zira onlar, hangî işkilde olursa olsun, Allah'ın emirlerine itaatsizliği affedilmez büyük günah ve bu günahı işleyenleri de kâfir saymak gibi aşırı bir düşünceye kapılmış bulunmaktaydılar.

Haricî fırkası ve taraftarları, sadece hangi şekilde olursa olsun, Allah'ın emirlerine itaatsizliği affedilmez büyük günah ve bu günahı işleyenleri de kâfir sayma noktasında kalmadılar: Ona ek olarak başka bir aşırılığı da irtikâp ettiler ve bu suretle büyük günah işleyen kimseleri kâfir saymayan, dolayısıyla kendi görüşlerini paylaşmayan herkesi müşrik görme gibi bir yanlışın içine düştüler.⁴⁹ Tabiatıyla ameli imandan sayan, dolayısıyla ameli terketmenin imanı terketmek olacağı sonucunu doğuran bu görüş yanlıştır. İşte *büyük günah/kebire* hakkında cereyan eden tartışmalar, işaret edilen bu yanlış görüş ve iddialar yüzünden ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere büyük günah/kebire hakkındaki ilk iddialar, Hariciler'e aittir. Demin de ifade edildiği gibi Haricilerin nazarında büyük günah işleyen, müşrik ve kâfirdir. Ayrıca Haricî görüşte, küçük günah işleminin, hattâ bazan farzın dışındaki nafileler (*nevafile*)i terketmenin bile müşrik olmaya ve imandan çıkmaya yeter bir sebep olduğu yer almaktadır. Çünkü onlara göre dinin belirlediği şeyleri terketmek, Allah'a itaatsizliktir. İtaatsizliğin ise büyüğü, küçüğü olmaz. Nitekim Kur'an-ı Kerim, büyük küçük ayırımı yapmaksızın, Allah ve resulü'ne yapılan her türlü itaatsizliğin cezasını belirlemiş ve bunun da Cehenem olduğunu bildirmiştir. Bir ayet-i kerimede şöyle denilmektedir: “Kim Allah'a

48 Nisa, 4/116.

49 Abdü'l-Kahir el-Bağdadî (Trc. R. Fırlalı), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, İst. 1979, s. 65, 73.

*ve Resulüne baş kaldırır ve yasaklarını tanımazsa, Allah onu temelli kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap verir”.*⁵⁰

Hariciler, kendi iddialarına delil olarak şu nasları da kullanmışlardır:

1. “Gerçekten şeytanlar, sizinle mücadele etmeleri için dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız şüphesiz siz de Allah’a ortak koşanlardan olursunuz”.⁵¹

2. “Kim bin mü’mini kasden öldürürse, cezası ebedî Cehennem’dir.”⁵²

3. “Mü’min olduğu halde zânî, zina yapmaz...”⁵³

Hariciler’in bu iddialarına karşı, denebilir ki ilk görüş beyan edenler Mürcie mensupları olmuştur. Sözü edilen bu iki mezhep mensupları, politik mülahazaların önemli ölçüde rol aldığı bir platformda çok hararetli münakaşalar çıkarmışlardır. Daha sonra aynı tartışmalara, tabiinden olan Hasan el-Basri (öl. 110/728) ile Mutezile’nin kurucusu Vasil b. Ata (öl. 131/748)’nın da katıldığını görmekteyiz.

Mürcie, imandan başka ibadet tanımayan, ameli imanın gerisine atan, hiçbir günahın imana zarar vermeyeceğini, ayrıca işlenen günahların cezasını Allah’a havale (*irca*) etmenin daha doğru olacağını söyleyen görüşün adıdır. Mürcie yanlıları, Havaric ve Mutezile’nin yaptığı gibi ameli imandan saymazlar. Zira onlara göre iman, sadece bilgi (*ma’rifet*)den ibarettir. Bir insan, Allah hakkında gerekli bilgiye sahip olursa artık o mü’min sayılır.⁵⁴ Sadece amel değil, ikrar ve tasdik bile imanın rüknü ve tamamlayıcısı değildir. Halbuki büyük günah/kebire tartışmalarında ele alınan konular, tamamıyla amel cinsinden olan iş ve eylemlerden ibarettir. O halde emel imandan cüz değildir. Amel imandan bir parça sayılmadığına göre yapılan iş ve eylemin imana zarar vermesi ve Hariciler’ce iddia edildiği gibi fâilini imandan çıkarması düşünülemez. Bu sebeple büyük günah işleyen kâfir olmaz. O, her durumda mü’min ve müslimdir. Böyle birinin ahiretteki durumu, yani işlediği günah ve ma’siyetten dolayı ebedi mi, yoksa işlediği günahın durmuna göre belli bir süre mi Cehennem’de kalacağı hakkında hüküm vermek bize düşmez. Zira uhrevî hüküm Allah’a aittir. O halde yapılacak en doğru şey, işi Allah’a havale (*irca*) etmek ve O’nun takdirine bırakmaktır.⁵⁵

50 Nisa, 4/14.

51 En’am, 6/121.

52 Nisa, 4/93.

53 Müslim, İman 100-101.

54 Bağdadî, a.g.e., s. 183.

55 Toşihiko İzutsu (Trc. S. Ayaz), *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, İst. 1984, s. 106.

Yukarıdaki izahlara dayanarak Mürcie'nin, iman ile amalin ahiret hayatı ile olan ilgisi hakkındaki düşüncesini şu şekilde özetleyebiliriz: Cennet'e girmek için ma'rifete dayanan iman yeterlidir; amel, sadece Cennet'te derece kazanmaya yarar. Kulun Allah'a ait olan bilgisi (*ma'rifetullah*), amelinden doğan günahlarının affı için de yeterlidir. Yeter ki bu bilgi yok olmamış olsun. Mürcie taraftarlarına göre bunun böyle olduğunu hem Kitap, hem de Sünnet haber vermektedir. Nitekim Cennab-ı Hak, Kur'an-ı Kerim'de Resulüne hitaben şöyle buyurmaktadır: “*De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz O, çok bağışlayan ve çok esirgeyendir*”.⁵⁶ Hz. Pygamber de, “*her kim Allah'dan başka ilah olmadığını bilerek ölürse Cennet'e girer*”⁵⁷ buyurmuştur.⁵⁸

Kulda irade ve ihtiyarı yok sayan Cebriye'nin görüşü ise daha başkadır. Cebriye taraftarlarına göre insanın fiillerini Allah yaratır, dolayısıyla kişinin ne sevap kazanması, ne de günah işlemesi kendi elindedir. Zira kendisinde bunları yapacak hür irade yoktur. O sebeple şahsın kâfir olması da, mü'min kalması da Allah'ın dilemesi ve yaratmasıyla olur. Kul, ilâhî iradeye tabidir; dolayısıyla Allah isterse kulumu Cennet'e kor, isterse Cehennem'e gönderir.⁵⁹ O nedenle kebire, yani büyük günah konusunda kulu ilzam edecek bir şey yoktur. Çünkü kabireyi yaratan da, onu kula işleten de Allah'dır. Allah'ın ezeli olan ilmi, kulların fiillerine o fiiller meydana gelmeden önce taalluk etmiş ve bu suretle kula ait istitaa fiilden sonraya itilmiştir. Buna göre fiilin aynen yapılması zorunludur. Aksi halde Allah'ın ilminde değişiklik olması söz konusu olur. Bu ise muhaldir. Ayrıca kulu, kendi fiilini kendi irade ve ihtiyarıyla yapar görmek, onu müstakil fail mevkiinde görmek anlamına gelir, ki bu olamaz. Çünkü Allah'dan başka bir failin varlığını kabul etmek, tevhid inancına aykırıdır.⁶⁰

İnsana ait fiiller ile irade ve ihtiyar konusunda Cebriye karşıtı bir görüş sergileyen Mutezile, kebire konusuna mezhebin kurucusu olan Vasil b. Ata'nın va'zettiği “*el-menzile beyne'l-menzileteyn*” prensibini esas alarak yaklaşmıştır. Vasil b. Ata, Hasan el-Basri'nin talebesidir. Bir gün, Hasan el-Basri'ye büyük günah işleyenin durumu hakkında bir soru sorulur. O sırada Vasil da oradadır. Hasan el-Bas-

56 Zümer, 39/53.

57 Müslim, İman 43.

58 Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed (Trc. Ş. Gölcük), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, İst. 1988, s. 189.

59 Pezdevi, a.g.e., s. 188-189.

60 Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde Tevhid*, İst. 1995, s. 223.

rî vereceği cevabı düşünürken Vasıl ileri atılır⁶¹ ve şöyle der: Büyük günah işleyen kişi ne mü'min ne de kâfirdir, onun yeri, iki menzile arasında bir menzile (yer)dir. Bu yer de fâsıklık mevkiidir. “*El-menzile beyne'l-menziletin*” diye meşhur olan bu cevabın Hasan el-Basrî'nin hoşuna gitmediği ve neticede aralarının açılmasına ve Vasıl'ın, hocası Hasan el-Basrî'nin yanından ayrılmasına sebep olduğu söylenmektedir. Nevar ki bu ayrılık, bir yandan Mutezile diye yeni bir mezhebin kurulmasını⁶², öte yandan da dinî konuları akılcı (*rasyonel*) yol ve yaklaşımlarla izah etme geleneğinin doğmasını sağlamıştır.⁶³ Vasıl b. Ata ile yola çıkan Mutezile, zaman içinde çeşitli merhaleler katetmiş olmasına rağmen, kebire işleyeninin yerini belirlemek maksadıyla söylenen “*El-menzile beyne'l-menziletin*” sözünü hep muhafaza etmiş ve onu vazgeçilmez beş prensibinden biri olarak devam ettirmiştir.

Görüldüğü gibi Mutezile, büyük günah işleyen mü'mini, işlediği ma'siyetten dolayı kâfir değil *fâsık* sayar ve dünyada iken ona müslüman muamelesi uygular. Mutezile'ye göre büyük günah sahibinin kâfir ya da mürtet olmamasının sebebi, onda imanın diğer bir rûknü olan tasdikî hâlâ bulunuyor olmasından dolayıdır.⁶⁴ Ancak böyle biri tövbe etmeden ölürse, gideceği yer ebedi Cehennem'dir.⁶⁵ Fakat orada maruz kalacağı muamele, yine de kâfirinkinden hafif olur. Çünkü onda, bir

61 İzutsu (S. Ayaz), a.g.c., s. 106.

62 M. Watt, Ruhi Fiğlalı tarafından tercüme edilen “*İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devreleri*” adlı eserinde, Şehristani'ye dayanan bu görüşün “müahhar bir uydurma” olduğunu söylemektedir. (Bkz. a.g.e., s. 263 - 270). Prof. Carlo Nalino ve Ahmet Emin de aynı görüştedirler. Bunlara göre Mutezile tabiri, Hz. Ali zamanında Sünnî ve Haricî diye teşkilatlanan iki siyasi partinininde içinde kalanlar için kullanılmaktaydı. (Bkz. Haydar Bammat, *İslamiyetin Manevî ve Kültürel Değerleri*, s. 167, Ankara 1963), Taberi'ye dayanan Cihat Tunç ise, i'tizal hareketi tabirinin, Hz. Osman'dan sonra Hz. Ali'nin halife olmasını istemeyen ve Cemel Vak'asında ona karşı siyasi tavır alanlar için kullanıldığını bildirmektedir. (Bkz. Tunç, *Sistematik Kelâm*, s. 14, Kayseri 1994). M. Sait Yazıcıoğlu da Mutezile'ye bu ismin verilmesini üç şeye bağlamaktadır: 1) Vasıl b. Ata'nın ayrılış sırasında Hasan el-Basrî'nin, “*Kad l'tezele Anna Vasilün =Vasıl bizden ayrıldı*” sözünü söylediği için, 2) Büyük günah işleyenler hakkında ifade edilen Haricî ve Mürcî görüşlere katılmadığı için, 3) Büyük günah işleyeni mu min ve kâfir değil, sadece “fâsık” sayarak ona ayrı bir statü tayin ettiği için. (Bkz. *Kelâm Ders Notları*, s. 23-24, Ankara 1987).

63 Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Düşüncesi*, s. 28, İst. 1964.

64 Ebu'l Muin Meymun b. Muhammed el-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm fî Akaid-i Ehli'l-İslâm*, s. 24, Konya 1329; Şerafettin Gölçük - Süleyman Toprak, *Kelâm*, s. 109, Konya 1992. Bu anlayış bize, İbn-i Şebib'in imanın bölünebileceği görüşündeki çelişkiyi hatırlatmaktadır.

65 N. Çağatay - I. Agah Çubukçu, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, I/92, Ankara 1965; Ş. Gölçük - S. Toprak, a.g.e., s. 31,109.

yandan sözü edilen tasdik vardır, bir yandan da aynı tasdik çerçevesinde yaptığı iyilikler ve o iyiliklere karşılık elde ettiği bir takım sevaplar bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak İzutsu, Eş'arî'nin Makalât'ından aldığı Cübbaî'ye ait şu görüşü nakletmektedir: Bir fâsıkta da iman olabilir. Ama biz ona, bu imanından dolayı tam ve kâmil mü'min demeyiz. Zira tam ve gerçek iman, Allah'ın yüklediği ödevleri yerine getirmekle hasıl olur⁶⁶.

Bilindiği gibi Mutezile ve Havarîç, Emevî karşıtı iki gruptur. Fakat Mutezile, muhalefetini daha çok fikir planında yürütürken, Hariciler bu işi aktif politika yoluyla yapmaktaydılar. Hariciler, genelde bir otorite tanımak istemiyorlardı; bu bağlamda siyasî otoritenin, özellikle Arap kabilelerinden birinin eline geçmesinden hoşlanmamaktaydılar.⁶⁷ Çünkü onlara göre siyasî otorite demek olan hilâfet/devlet başkanlığı, şer'î bir mecburiyet olmayıp ihtiyaçtan dolayı lüzumludur. İnsanlar kendi aralarında birliği, beraberliği, hak ve adaleti gerçekleştirebilirlerse halifeye ihtiyaç kalmaz. Ayrıca halifelîğe liyakat bakımından, Arap kabilelerinin hiçbirisi diğerinden daha üstün bir meziyete ve rüchaniyete sahip değillerdir. O bakımdan halifenin mutlaka Kureys'ten olması diye bir şart yoktur. Halife, başka bir Arap kabillesinden olabileceği gibi Arap olmayan kabilelerden, söz gelişi bir Habeşli'den de olabilir. Aslında şeriata muhalefet edip hak ve hukuku çiğnediğinde onu halletmek kolay olsun diye halifenin Arap olmayan kabilelerden seçilmesi daha uygundur. Zira bu suretle onu himaye edip koruyacak kimse bulunmaz ve yerine uygun olan birinin getirilmesi kolaylaşır.⁶⁸

Bu bağlamda olmasa bile onlar, ilk etapta hem tahkimi kabul ettiği için Hz. Ali'yi, hem de o şaibeli tahkim sonucuna göre Halife seçtiği için Hz. Muaviye'yi tanımayıp reddetmişlerdir. Çünkü onların her ikisini de tahkime rıza göstererek Allah'ın hükmünü hiçe sayan, müslüman kanı döktüren, bu suretle büyük günah işleyip dinden çıkan kimseler olarak görmekte ve şayet tövbe etmezlerse ahirette gidecekleri yerin ebedî Cehennem olacağını söylemekteydiler. Ancak yukarıda sözünü ettiğimiz Mürcie fırkasıdır ki bunlara karşı çıkmış ve özellikle Emevî yanlısı bir politika izleyerek onların etkisini azaltmaya çalışmıştır. O nedenle Mürcie fırkası, ister politik, isterse teolojik alanda olsun, serdedilen bütün Haricî ve Mutezilî görüşleri reddetmiştir; sonuçta da hem tahkim olayını Allah'ın hükmüne aykırı bul-

66 İzutsu, a.g.e., s. 64.

67 Bkz. Mustafa Türkgülü, *Kelâm İlmi*, 1/45-46, Ankara 1997.

68 Havarîç, bu görtüştten hareketle kendisine Abdullah İbn-i Vehhab el-Rasibi'yi başkan seçmiş ve tahkim olayından sona çekildikleri Harura'da ona, "Emirü'l-Mü'min"lik unvanını vermiştir.

mayarak kabul etmiş, hem de kebire konusuna ihtiyatlı yaklaşp büyük günah işleyeni mü'min saymıştır.

Mürcie'nin bu yaklaşımı, genelde Haricî ve Mutezilî yaklaşımdan daha uygun ve mutedil görülmüştür. O nedenle Mürcie'nin *irca* görüşü, hem İmam-ı Azam'ın, hem de daha sonra gelen Ehl-i Sünnet kelâmcılarının tasvibini kazanmıştır⁶⁹.

Az ileride Mutezile mezhebinden bahsederken, büyük günah/kebire mes'elesi ile ilgili olarak kendisine soru sorulan ve onun hakkında görüş beyan edenlerden birinin de Hasan el-Basrî olduğunu söylemiştik. Kebire işleyeni *mürâi* sayan ve bu görüşüyle sanki Mutezile yanlılarının kullandığı fâsık kavramına kaynaklık eden Hasan el-Basrî, talebesi Vasıl b. Ata'nın ortaya attığı "*el-menzile beyne'l-menziyeteyn*" görüşünü benimsememiştir. O, Hariciler'in *tekfir* görüşü ile Mürcie'nin *irca* görüşüne de karşı çıkmıştır. Hasan el-Basrî, siyasette Emevî karşıtı bir konumda bulunduğu için, özellikle Mürcie'nin günah işleme konusunda insanlara ve bahusus devlet ricaline cesaret veren *irca* görüşünü ahlâken ve siyaseten sakıncalı buluyordu. Ona göre büyük günah işleyen kimse, gerçi kâfir değildir, fakat kâmil bir mü'min de sayılmaz. Zira büyük günah işleyen kimse, iman için gerekli olan ihlas ve samimiyetten yoksun demektir. Eğer bir mü'minde ihlas ve samimiyet olsa, ondan büyük günah değil, aksine *sâlih amel* sâdir olur. Çünkü mü'minin Allah'a olan iman ve itaati samimi, içten ve gönüldendir. Gönülden itaati olmayan bir kimse, olsa olsa ismen müslümandır, ki din dilinde ona *mürâi* denir. Mürailik ise düpedüz münafıklık demektir⁷⁰.

Hasan el-Basrî, büyük günah/kebire işleyen hakkında verdiği *mürâi ve münafik* hükmüne, dinin emir ve yasaklarına uymayı ifade eden fiil ve amele verdiği büyük önemden dolayı varmış olmalıdır. Nitekim Cürcanî (öl. 816/1413), onun, Hz.

69 Gerçekten de imanın ahireti ilgilendiren kısmının Allah'a bırakılması gerektiği konusunda İmam-ı Azam da Mürcie gibi düşünmüştür. Bu yüzden onu, Mürcie'den sayanlar bile olmuştur. Fakat bu itham haksızdır. Zira kebire hakkındaki görüşleri zahirde Mürcie'nin görüş ve düşüncelerine benzese bile temelde onlardan ayrılır. Nitekim söylenene bakılırsa, Mürcie mezhebi, benimsediği "*irca*" fikriyle, belki de siyaseten uygun bulduğu Emevî idaresini teolojik manada desteklemek istiyordu (Bkz.: İzutsu, a.g.e., s. 60). Halbuki İmam-ı Azam'ın böyle bir niyeti yoktur. Çünkü O, Emevî idaresine karşıydı. Bu bakımdan onun, her türlü usulsüz ve gayr-i meşru fiil ve idarî uygulamalara imkân veren "iman sırf ma'rifetullahdan ibarettir" tezini kabul etmesi ve imanı sırf zihinsel bir bilgi ameliyesi olarak görmesi düşünülemez. Bilindiği üzere ma'rifet, zihinde kendiliğinden hasıl olan bir bilgidir ve onun elde edilmesinde ne bir irade, ne de sarfedilen bir cehd ve gayret vardır. halbuki imanda asıl olan şey, iradî cehd ve ona bağlı olarak kalbde meydana gelen samimi tasdiktir. İmam-ı Azam'a göre bu tasdikte sevginin de önemli payı vardır. Dolayısıyla imanın bir boyutu iradî ikrar ve tasdik ise, diğer boyutu da doğrudan doğruya sevgidir (Bkz M. Öz. *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, s. 18-19, İst. 1992). Bütün bunlar ortada iken İmam-ı Azam'ı da Mürcie'den saymak, insaf ehlinin işi olamaz.

70 İzutsu, a.g.e., s. 69.

Peygamber'e ait iki hadise dayanarak bu görüşü benimsediğini söylemektedir⁷¹. Münafıklığın alametlerinden söz eden o hadislerin ilkinde münafığın alametinin “*yalan söylemek, va'dini yerine getirmemek ve emanete hıyanet etmek*”⁷², ikincisinde ise, bu üç olumsuz vasfa ilave olarak, “*hasımlaştığı zaman haktan ayrılmak*”⁷³ olduğu bildirilmektedir. İnsanları bu hadislerin ışığında değerlendiren Hasan el-Basrî'nin, büyük günah işleyenleri yalan söyleyen, va'dini yerine getirmeyen, emanete hıyanet eden ve hasımlaştığı zaman da haktan ayrılan kimseler olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Hasan el-Basrî, belirtilen bu görüşüyle insanları mü'min, kâfir ve münafık diye üç inanç kategorisine ayırmış olmaktadır. Nevar ki o, kâfirleri umursamaz. Zira onlar için zaten yapılacak bir şey yoktur. Ahiretten ziyade dünya işleriyle ilgiledikleri için büyük günah işlemekten çekinmeyen münafıklara gelince, onlar, mü'minin samimi haline sahip olmayan mürai kimselerdir. Buna rağmen onlarda bir ümit ışığı vardır. Hasan el-Basrî'ye göre onların İslam toplumunun dışına atılmaları gerekir. Çünkü onlar ıslah edilebilirler. O nedenle, hayatlarını islâmî maddada tanzim etmeleri hususunda kendilerine yardımcı olmak lazımdır. Aksi halde hepten dalalette kalır ve mahvolurlar⁷⁴.

Büyük günah/kebire konusunda Zahirîye Mezhebi'nin önde gelen şahsiyetlerinden biri olan İbn-i Hazm (öl. 456/1064) da görüş beyan etmiştir. İbn-i Hazm, Hariciler'in büyük günah/kebire hakkındaki görüşlerini tamamıyla reddetmiştir. Ancak o, Hasan el-Basrî'nin *mürai-münafık* görüşüne de takılmış ve onu şiddetle eleştirmiştir. Münafığın kim olduğunu ve onun herkes tarafından bilinip bilinemeyeceği hususunu açıklayarak tenkidine başlayan İbn-i Hazm, görüşlerini serdederken özet olarak şunları söylemektedir: Münafığın başta gelen vasfı, nifak sahibi olmasıdır. Nifak, iman görünümü altında kalbde ve ruhda küfrü saklamak demektir. Nevar ki kalbde ve ruhda olanı Yüce Allah'dan başkası bilemez. Şahısların kişinin kalbinde olanı anlamaya girişmesi, gaybı tahkike cür'et anlamına gelir, ki bu apaçık bir hata-
tadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bile insanların kalblerini açıp ortaya sermek gibi bir görevinin olmadığı ve hattâ onun bu işe gücünün yetmeyeceği Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade buyurulmuştur. Nitekim Tevbe suresinde bu hususa vurgu yapılarak şöyle denilmektedir: “*Çevrenizdeki bedevi Araplar'dan ve Medine halkından bir ta-*

71 Seyyid Şerif el-Cürcani, *Şerhü'l-Mevakıf*, III/257, İst. 1311.

72 Bkz. Müslim, İman 107-108.

73 Bkz. Müslim, İman 106.

74 İzutsu, a.g.e., s. 68-71; H. Ritter, *İslâm Ansiklopedisi*, Hasan Basrî maddesi, V/I, İst. 1977, M.E.B. yayını.

*kim münafıklar vardır ki, münafıklıkta maharet kazanmışlardır. (Kurnazca davan-
dıkları için) sen onları bilmezsin, (fakat) biz onları biliriz”.*⁷⁵ Buna göre büyük günah/kebire işleyen birine münafık demek, sadece Allah Taâlâ’ya mahsustur. Kaldı ki Yüce Allah, büyük günah/kebire işleyen kimseye münafık dememiştir. Ayrıca büyük diye vasıflandırılan günahlardan birini işlememiş olmak, bir kul için çok zor bir hadisedir. Çünkü insan masum değildir. Meleklerin ve nebilerin mutlak masumiyetleri konusunda bile müslüman bilim adamları arasında ihtilaf varken, beşer olarak büyük günah işlememiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Şayet böyle biri varsa, kesin olarak bilinmelidir ki o, Kur’an-ı Kerim’in yasaklamış olduğu böbürlenme suçunu işlemektedir. Böbürlenerek kendisini diğer insanlardan farklı göstermek ise enbüyük günahlardandır. Büyük günah/kebire konusunda üzerinde ehemmiyetle durulması gereken şey şudur: Günah ve kötülükleri işlediğimiz anda, hakikaten Allah ve Resulü hakkında herhangi bir şüphemiz var mı, yok mu? Eğer büyük günah işlerken bile hâlâ Allah’a ve peygamberine iman etmekte ve yaptığımız şeyin kötü ve yanlış olduğunu bilmekte isek, o takdirde hemen itiraf etmeliyiz ki büyük günah işlemek, kimseyi küfre götürmeyeceği gibi münafık da yapmaz.⁷⁶

Büyük günah işleyene mürâi-münafık denilmesi, Ehl-i Sünnet tarafından da doğru bulunmamıştır. Çünkü münafık küfrünü gizleyendir. Halbuki kebre işleyen için böyle bir hal söz konusu değildir. O, ne küfrünü gizler, ne de batıla inanır. Ehl-i Sünnet’e göre Hasan el-Basrî’nin münafık dediği kimse, olsa olsa imanı olgunlaşmamış günahkâr biri olabilir. Şüphesiz makul ve doğru olan görüş budur. Nitekim Hasan el-Basrî’nin daha sonra kendi fikrinden vazgeçerek Ehl-i Sünnet’in bu görüşüne uygun görüş belirttiği bildirilmektedir.⁷⁷

İslâm bilginlerinin büyük çoğunluğunu temsil eden Ehl-i Sünnet’in büyük günah/kebire hakkındaki görüşüne geçmeden önce Hariciliğin önemli kollarından olan İbadiye mezhebinin konuya ilişkin fikir ve düşüncelerinden de bahsetmek istiyoruz. Genel Haricî görüşten daha çok Ehl-i Sünnet’in görüşüne yakın görüş serdeden İbadiye, büyük günah işleyeni şirkten uzak tutar. Ayrıca o, iman hiyerarşisi içine münafık ve fâsık kavramlarını da koymaz. İbadiye’ye göre Allah, insanları mü’min ve kâfir olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Delili de aşağıdaki ayet-i kerimelerdir. İşaret edilen ayetlerde Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır: “*İnkâr edenler, bölük bölük Cehennem’e sürülürler*”⁷⁸, “*Rablerine karşı gelmekten sakınanlar,*

75 Tevbe, 9/101.

76 İzutsu, a.g.e., s. 71-13.

77 Ahmet Saim Kılavuz, *İman Küfür Sınırı*, s. 197, İst. 1994.

78 Zümer, 39/71.

*bölük bölük Cennet'e götürülürler"*⁷⁹, "*Şüphe yok ki biz, insana doğru yolu gösterdik. İster şükretsın, isterse nankörlük etsın*".⁸⁰

Bu iki sınıf böylece belirlendikten sonra diyor İbadiye, ister münafık, ister âsi ve zalim, isterse fâsık olsun, hepsi de öldükleri zaman kâfir olarak ölmüş olurlar. Ancak küfür iki çeşittir. Bunlardan biri nimet küfrü, diğeri'de şirk küfüdür. Büyük günah işleyen kişi, şirk küfrü değil, nimet küfrü işlemiş olur. Böyle birinin ceza göreceği ve Cehennem'e gireceği de muhakkaktır. Fakat onun Cehennem'de ebedi kalmama şansı da vardır. İnsana verilen o şans ise tövbedir. Onun için insan, günde yetmiş kere tövbesini bozsa bile yine de tövbeden vazgeçmemeli, onu asla ihmal etmemelidir. Bu görüşten hareketle İbadiye fırkası, Allah'ın azabının gerçekleşmemesi için önemli iki şart koymuştur. Bunların ilki, işlenilen günahdan tövbe edip Allh'a sığınmak ve O'ndan bağışlanma dileğinde bulunmak, ikincisi ise işlenmiş kötülükleri silecek kadar iyilik yapmaktır. Sözü edilen bu şartlar yerine getirilmediği takdirde Allah'ın azabı gerçekleşir ve insan, ister büyük olsun isterse küçük olsun, ceza olarak işlediği her günahın karşılığını mutlaka görür.

Görüldüğü gibi Mutezile fasıklıktan, İbadiye de nimet küfründen kurtulabilmek için tövbeyi önermiş ve onu önemsemiştir. Aslında tövbe herkes için önemlidir. Çünkü küfürden imana geçilebilmesi, ya da ihmal edilmiş dinî hayat ile yitirilmiş ahlâkî kişiliğin yeniden elde edilebilmesi tövbe ile mümkündür. O nedenle ki Allah tövbe kapısını insanlar için daima açık tutmuş ve herkesi tövbeye çağırmıştır. Bu bağlamda Kur'an, "*Ey inananlar! Kurtuluşa ermeniz için hepiniz tövbe ediniz*"⁸¹ buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerim, Yüce Allah'ın, tövbe eden kimselerin tövbelerini kabul edeceğini de bildirmiştir. Nitekim hataya düşüp günah işleyenlerin ilki olan Hz. Adem⁸², hatasını anlar anlamaz tövbe edince Allah onun tövbesini kabul buyurmuş ve günahını affetmiştir⁸³. Tövbe-i *nasûh* kavramı ile birlikte ele alan Kur'an-ı Kerim'deki bir ayette mü'minlere hitaben şöyle denilmektedir: "*Ey iman edenler! Nasûh (samimi) bir tövbe ile Allah'a dönün. Umulur ki Rabbiniz kötülüklerinizi örter, Peygamber'i ve onunla birlikte iman edenleri utandırmayacağı (ahiret) gününde, Allah sizi içlerinden ırmaklar akan Cennetlere kor*".⁸⁴

79 Zümer, 39/73.

80 İnsan, 76/3.

81 Nur, 24/31.

82 Bakara, 2/35-36; A'raf, 7/19, 23.

83 Bakara, 2/37-38.

84 Tahrim, 66/8.

Bütün bunlar, kişinin ister imanını elde etmede, isterse İslâmî kimliğini ve ah-lâki kişiliğini muhafazada tövbenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Fakat bunun için tövbenin şartlarına uymak gerekir. Yukarıdaki ayet-i kerimede Yüce Allah, yapılacak tövbenin *tövbe-i nasûh* şeklinde olmasını istemektedir. Muaz İbn-i Cebel, ayette geçen nasûh tövbesini öğrenmek maksadıyla Hz. Peygamber'e gider ve "Ey Allah'ın Resulü! Nasûh tövbesi nedir?" diye sorar. Muaz'ın bu sorusu üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) şu açıklamayı yapmıştır: "*Nasûh tövbesi, kulun yapmış olduğu günaha pişmanlık duyup özrünü Allah'a arzettikten sonra, sütün memeye geri dönmemesi gibi bir daha o (günaha) dönmemesidir*".⁸⁵ O halde İbadiye taraftarlarının söylediği gibi günde yetmiş kere tövbe edip yetmiş kere tövbe bozmak, sonra da Allah'ın tövbeleri kabul edeceği va'dini delil göstererek o tövbeden fayda ummak yanlıştır. Çünkü tövbenin kabul edilmesinin şartı, yapılan kötülüklerden pişmanlık duymak ve bir daha işlememek üzere o kötülüklerden uzaklaşmaktır. Nitekim Tevvabu'r-Rahim olan Yüce Allah, "*Ben, tövbe edip durumlarını düzeltenleri affederim*"⁸⁶ buyurmaktadır.⁸⁷

Tövbde içtenliği ve samimiyeti ifade eden *nâsuh* kelimesi, mana olarak pişmanlık duyulan işin şimdiki zamanda ve gelecekte bir daha yapılmaması ve geçmişte işlenen günahlardan doğan zararın telafî edilmesi gibi çok önemli hususları da içermektedir. Tövbe ederken geçmişteki günahlardan doğan zararın telafisi hakkında Hz. Ali'nin söyledikleri çok anlamlıdır. Bir gün: "*Ey Allah'ım! Senden beni bağışlamanı diliyor ve sana tövbe ediyorum*" diyen bir adama Hz. Ali: "*Ey adam! Tövbde dil çabukluğu, yalancılara has bir tövbe şeklidir*" der ve arkasından da şunları anlatır: Gerçek tövbenin altı şartı vardır: 1) Geçmiş günahlara pişmanlık duymak, 2) Farzları iade (*kaza*) etmek, 3) Mazlumun hakkını vermek, 4) Düşmanlarla helalleşmek ve bir daha o duruma düşmemeye azmetmek, 5) Nefsi günah içinde nasıl besleyip büyütürse, onu Allah'a itaat yolunda öylece eritip küçültmek, 6) Nefse günahların tadını tattırdığın gibi, itaatın de acısını tattırmak.⁸⁸

Bu noktadan itibaren büyük günah/kebire mes'elesindeki Ehl-i Sünnet görüşüne geçebiliriz. Ancak şunu belirtmeliyiz ki, kebare konusunda Ehl-i Sünnet ile Mürchie ve İbadiye arasında belli bir yakınlık vardır. Nitekim Ehl-i Sünnet ile Mürchie'nin her ikisi de büyük günah işleyenin mü'min olduğu görüşünü paylaşmaktadırlar. Keza İbadiye'nin insanları sadece mü'min ve kâfir diye ikili bir inanç hiye-

85 Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII/165, sadeleştirilmiş yeni baskı, tarihsiz.

86 Bakara, 2/160; Maide, 5/39.

87 İbadiye'nin görüş ve düşünceleri hakkında Bkz. Cihat Tunç, *Sistematik Kelâm*, Kayseri, 1994, s. 82-83; E. Ruhi Fırlı, *İbadiye'nin Siyasî ve İtikadî Görüşleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, XXI /343-344.

88 Hamdi Yazır, a.g.e., VIII/165.

rarşisine tabi tutması da Ehl-i Sünnet'in anlayışına uygun düşmektedir. Ancak Mür-cie'nin, "hiç bir ma'siyet/günah imana zarar vermez ve mü'minin vasfında bir de-ğişiklik meydana getirmez" iddiası, Ehl-i Sünnet tarafından reddedilmiştir. Gerçi Ehl-i Sünnet'e göre de ma'siyet imana zarar vermez, çünkü amel imandan cüz de-ğildir; lâkin büyük günah işleyenin mü'minlik vasfında, kemal bakımından bir değişiklik olur. Bu değişikliğin sonunda ortaya çıkan yeni vasfın adı ise Mutezile'nin de sıkça kullandığı *fâsıklık*'tır. Ancak Ehl-i Sünnet'in kullandığı *fâsıklık* vasfı, Mutezile'nin iddia ettiği gibi imanla küfür arasında üçüncü bir mertebe değildir. Çünkü fâsıklık, iman ile küfür arasında bir yerde kabul edilecek olursa, onda ne iman, ne de küfür olur. Halbuki bir kişi ya mü'mindir, ya da kâfirdir. Bu ikisinin ortasında üçüncü bir iman ve inanç derecesinin bulunması aklen muhaldir.⁸⁹

Bu anlatılanlardan hareketle, Hasan el-Basrî'nin görüşü baz alınarak oluşturulan "mü'min, münafık, kâfir" şeklindeki inanç hiyerarşisinin, Ehl-i Sünnet'in gerçek görüşü olmadığı söylenebilir. Kur'an-ı Kerim'e göre münafık kâfir demektir. Çünkü onlar, hiç inanmadılar⁹⁰ ya da "inandıktan sonra inkâr ettiler".⁹¹ O nedenle münafıkların kâfirlerin altında bir yer ve mertebeye oturtulmuş olması, bir inanç hiyerarşisi gereği olmayıp muhtemelen iki yüzlülükleri, kıskançlık, hıyanet ve kişilik noksanlığı içinde yaşadıkları aşağılık kompleksi ile İslâm'a ve müslümanlara sinsice verdikleri zarardan dolayıdır. Nitekim Kur'an-ı Kerim de münafıkları nitelendirip sıfatlandırırken hep bu manada atıflar yapmış bulunmaktadır.⁹²

O halde ya iman, ya küfür vardır. Ehl-i Sünnet bilginlerine göre küfrün eş anlamlısı olan münafıklık vasfının, bir inanç tezahürü olarak mü'minde görülmesi düşünülemez. Çünkü birbirine zıt iki vasfın aynı yerde, yani kalbde birlikte bulunması mümkün değildir. Fakat bu insanda birbirinden ayrı iki özellik olabilir. Mesela hem mü'min olma, hem de günahkâr olma özelliğini birlikte taşıma gibi. Zira iki şeyin birbirine zıt olabilmesi için aynı mahalde bulunmaları gerekir. Bilindiği üzere iman mahalli kalbdır. Halbuki büyük günaha sebep olan fiiller, insanın dış organlarıyla alakalıdır. Dolayısıyla dış organlarda meydana gelen hatalı bir fiilin kalbdeki imanı yok etmesi düşünülemez⁹³. Buna göre mü'min ve mücrim olma vasıfları, farklı şeyler olmalarına rağmen, ayrı yerlerde hasıl oldukları için birbirinin

89 S. Kılavuz, a.g.e., s. 198.

90 Bkz. Bakara, 2/8.

91 Münafıkun, 63/3. Onun için, kâfirler gibi münafıklar da ebedî Cehennem vardır. Bkz. Tevbe, 9/63, 68.

92 Bkz. Hadid, 57/4; Tevbe, 9/47, 74, 77; Münafıkun, 63/4; Al-i İmran, 3/167; Bakara, 2/204.

93 S. Kılavuz, a.g.e., s. 198; el-Cüveynî, İmamü'l-Harameyn el-Meâlî, *el-İrşad İla Kavatü'l-Edille fi-Usuli'l-İtikad*, Mısır 1950, s. 387 vd.

zıddı/karşıtı sayılmazlar. Dolayısıyla iman ve fık (masiyet)ın aynı kişide birlikte bulunması Ehl-i Sünnet’çe caiz görülmüş ve büyük günahın, günah olduğu inkâr edilmedikçe imanın aslına zarar vermeyeceği kabul edilmiştir⁹⁴.

Görüldüğü gibi Ehl-i Sünnet kelâmcıları, amelle imanı birbirinden ayrı şeyler olarak görmüşlerdir. Onun için de büyük günah işleyeni mü’min saymakta ve Cehennem’de ebedi kalmayacağı inancını taşımaktadırlar. İmam Matürîdî’nin konu hakkındaki düşüncelerini M. Ebu Zehra şu şekilde aktarmaktadır: “Gerçekten Cenab-ı Allah, Kur’an-ı Kerim’inde bir kötülüğü, bir günahı ancak misliyle cezalandıracağını beyan ederek *“kim ortaya bir iyilik koyarsa ona on katı verilir. Ortaya bir kötülük koyan ise misliyle cezalandırılır. Onlara haksızlık yapılmaz”*⁹⁵ buyurmuştur. Şüphe yok ki Allah’ı inkâr etmemiş ve O’na ortak koşmamış birinin günahı, kâfir ve müşrikin günahına nazaran daha aşağı derecede olur. O takdirde kebire (büyük günah) işleyen birisi, Allah’ı tasdik etmiş olduğu halde bir kâfirin çekeceğine eş bir azap görürse, onun cezası bu defa günahının miktarından fazla olmuş olur. Bu durum ise, Cenab-ı Hakk’ın va’dine aykırı düşer. Halbuki Allah Taâlâ, kullarına haksızlık etmediği gibi, va’dinden de dönmez. Ayrıca günahkâr bir mü’minin kâfirle aynı derecede ceza çekmesi, Allah’ın hikmet ve adaletine de ters düşer. Zira günâhkâr mü’min, hayırların en büyüğü olan imana sahip olmuş, şerlerin en çirkini olan küfürden uzak kalmıştır. Durum bu merkezde iken Allah, günahkâr mü’mini cehennemde temelli olarak tutarsa hayırların en faziletli olan imana vereceği sevaba karşılık, kötülüklerin en fecisi olan küfrün cezasını vermiş olur... (Oysa) adalet ve hikmetin icap ettirdiği şey, fazlasıyla değil, ancak misliyle cezalandırmaktır”⁹⁶.

Büyük günah/kebire işleyen mü’minler hakkında yapılacak işlemin ne olacağını Allah’a havale etmek gerektiğini de ifade eden Matürîdî, “Allah isterse, bir lütuf ve rahmet olmak üzere onları affeder, isterse günahları miktarınca cezaya çarptırır. Bu da onların ebediyyen cehennemde kalmayacakları anlamına gelir” demektedir⁹⁷.

Ehl-i Sünnet kelâmcıları, şirk dışındaki başka bir günahın küfrü gerektirmeyeceğine dair yaptıkları bu aklî ve mantıkî izahlar dışında Kur’an-ı Kerim’den de çeşitli deliller getirmiş ve görüşlerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışmışlardır. Onlardan bir kaçını, kısa açıklamalarıyla birlikte aşağıya alıyoruz:

1. “Allah kendisine ortak koşmayı başıslamaz, ama bundan başkasını dilediğine başıslar. Zira Allah’a ortak koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah ile (Allah’a)

94 S. Kılavuz, a.g.e., s. 199; el-Cüveyni, a.g.e., s. 397.

95 En’am, 6/160.

96 M. Ebu Zehra (Trc. R. Fırlalı-O. Eskiçoğlu), *İslâmda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, İst., ts., s. 251-252.

97 Ebu Zehra, a.g.e., s. 252.

iftira etmiş olur".⁹⁸ Bu ayette şirk dışında kalan bütün günahların Allah tarafından affedilebileceği bildirilmektedir. Dolayısıyla her büyük günah, sahibini küfre ve ebedi Cehennem'e götürmez.

2. "*Eğer mü'minlerden iki zümre dövüşürlerse onların aralarını (bulup) barıştırın*".⁹⁹ Bu ayet-i kerimede Yüce Allah, birbirleriyle savaşarak büyük günah işleyenleri mü'min olarak nitelendirmektedir.

3. "*Ey iman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin*".¹⁰⁰ Bu ayet-i kerimede, çeşitli mülahazalarla Allah'ın düşmanlarını dost edinenlere mü'min denilmiştir.

4. "*Ey iman edenler! Yapmadığınız şeyi niçin söylüyorsunuz!*"¹⁰¹ Bu ayette Yüce Allah, mü'minleri azarlamıştır. Azarlama ise büyük günaha ait ceza demektir. O halde büyük günah, insandaki mü'min olma vasfını kaldırmaz.

5. "*Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı!*"¹⁰² Bu ayet-i kerimede, en büyük günahlardan biri olan adam öldürmenin imanla birlikte zikredildiği, dolayısıyla öldürme fiilinin imanı yok etmediği görülmektedir.

6. "*Ey iman edenler! Hâlis bir tövbe ile Allah'a dönün*"¹⁰³. Tövbe, büyük küçük tüm günahlar için yapılıp. Bu âyette mü'minlerin günah işledikleri, işledikleri bu günahlara rağmen yine de mü'min sayıldıkları görülmektedir.

İşlenen büyük günahın kişiyi imandan çıkarmadığına dair hadisler de vardır. Bunların en meşhur olanı Ebu Zerr el-Gıfârî (öl. 32/652)'den rivayet edilmiştir. Bu hadisinde Resul-i Ekrem şöyle buyurmaktadır: "*Allah'tan başka tanrı yoktur, Muhammed O'nun elçisidir diyen ve bu ikrar üzere ölen hiç bir kimse yoktur ki Cennet'e girmiş olmasın*".

Ebu Zerr, Resulüllah (s.a.v.)'ın bu beyanını duyunca: "*Zina yapmış, hırsızlık etmiş olsa da mı?*" diye sormuş. Resulüllah da: "*Evet, zina yapmış, hırsızlık etmiş olsa bile*" şeklinde cevap vermiştir.

Ebu Zerr, kendi anlayışına uymayan böyle bir cevapla karşılaşınca soruyu üç defa tekrarlamış, her defasında da aynı cevabı almıştır. Sonuncusunda ise Hz. Peygamber: "*Ebu Zerr bu durumdan hoşlanmamış olsa bile Cennet'e girer*" buyurarak

98 Nisa, 4/48.

99 Hücürat, 49/9.

100 Mümtahine, 60/1.

101 Saff, 61/2.

102 Bakara, 2/178.

103 Tahrim, 66/8.

zina ve hırsızlık gibi büyük günahların imanla beraber bulunabileceğini ve sözü edilen fiilleri işleyenlerin de Cennet'e gideceklerini açıkça belirtmiştir¹⁰⁴.

A. Saim Kılavuz; İmam Bakillanî, Cüveynî, Nesefî, Şehristanî, Taftazanî, Sabunî ve İbn-i Teymiye gibi Ehl-i Sünnet kelâmcılarının büyük günah/kebire konusunda ki genel görüşleri hakkında şunları yazmaktadır: "Büyük günah işleyen bir kimse, yaptığını helâl görerek, hafife alarak, alay ederek yapmazsa, dünyada onun riddetine (*dinden çıktığına*) hükmedilemez. Mü'minler gibi kendisine ganimetten pay ayrılır, cenaze namazı kılınır, müslüman mezarlığına gömülür. Ahirette de Allah dilerse işlediği büyük günahı rahmet ve faziletiyle affeder, yahut işlediği günah miktarınca cezalandırır. Fakat kalbinde imanı bulunduğu için neticede Cennet'e girdirir".¹⁰⁵

Ehl-i Sünnet kelâmcıları, büyük günah/kebire işleyenlerin mü'min olduklarına dair icma bulunduğunu ifade etmekte ve Asr-ı Saadet'ten beri ehl-i kıbleden olduğu söylenerek musalla taşına konulan herkesin cenaze namazının kılınmasını ve lehlerine dua yapılmasını da buna delil göstermektedirler. Çünkü İslâmî gelenekte bu tür dinî uygulamalar, sadece mü'minler için yapılan işlerdir.¹⁰⁶

SONUÇ

Sonuç olarak değinmek istediğimiz husus ise, yukarıda saydığımız olumsuz fiil ve davranışlardan doğan ve dinî suç diye nitelendirilen günah olgusudur. Bilindiği gibi Kur'an-ı Kerim, insanlarla ilgili günahlara oldukça fazla yer vermiştir. Bu da bizi, ister istemez bazı tespit ve değerlendirmeler yapmaya götürmektedir. Şüphesiz ki Kur'an'da günahla ilgili böylesine geniş bir alan oluşturan etimolojik özellik, Kur'anî öğreti ve dünya görüşünün, içtimaî/sosyal ahenk, düzen ve intizama ne kadar önem verdiğinin belgesi sayılır. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'in ahlâk öğretisi içinde, çok farklı yoğunluktaki manalarıyla çok çeşitli kelimelerin günah kavramının izah ve anlatımı maksadıyla kullanılması da, onun, toplumsal hayat ile her noktadan temasa geçip bireyleri ahlâkî olgunluk ve fazilet adına etkileme amacını taşıdığını göstermektedir.¹⁰⁷

Hakikaten günah, her insanın kendi dinî, içtimaî ve ahlâkî hayatını tanzim ederken gözetmesi gereken en önemli şeydir. Çünkü onun, imanın rüknü ile olmasa bile kemaliyle çok yakın ilgisi vardır. İmanın kemali, sâlih amelle sağlanır, ancak sâlih ameli gölgeleyen şey, günahtır. Onun içindir ki mutasavvıflar, günah işle-

104 Bkz. Müslim, İman 154.

105 S. Kılavuz, a.g.e., s. 199.

106 S. Kılavuz, a.g.e., s. 201; Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, İst. 1297, s. 142. Ayrıca bkz. Pezdevi, a.g.e., s. 192-203.

107 S. Kılıç, a.g.e., s. 338.

meyi ateşe girmekten daha büyük bir bedbahtlık olarak görmüşlerdir. Çünkü günah, Allah ile kul arasına giren kalın bir perde ve en büyük engeldir.¹⁰⁸ O halde günahın büyüğüne de küçüğüne de yaklaşmamak lazımdır. Şayet beşerî zaaf eseri olarak günaha doğru bir yakınlaşma söz konusu ise ondan hemen uzaklaşmalı ve vakit geçirmeden tövbe edip Yüce Allah'dan af dilenmelidir. Çünkü kabulü hakkında herhangi bir kuşkuyla kapılmaksızın samimiyetle yapılan her tövbe Allah katında kabul görür ve günahların silinip yok edilmesini sağlar.

Yüce Allah, günahların affına vesile olarak bir de ibadet ve iyilikleri göstermiştir. O, konuyla alakalı olarak şu hatırlatmayı yapmış bulunmaktadır: *“Gündüzün iki tarafında (sabah, öğle ve ikindi), gecenin de yakın saatlerinde (akşam ve yatı) namazı kıl. Çünkü iyilikler kötülükleri giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır”*.¹⁰⁹

İslâm bilginlerinin Ehl-i Sünnet kesimi, büyük küçük ayırımı yapmaksızın, bir günahın affedilmesini üç şeye bağlamışlardır. Birincisi Allah'ın dilemesi, ikincisi Resulullah (s.a.v.)'ın şefaati¹¹⁰, üçüncüsü ise kulun kendi suçunu itiraf edip özür beyan etmesi ve o suça bir daha geri dönmek üzere tövbe etmesidir. Yukarıda da işaret edildiği üzere Kur'an-ı Kerim *“Allah kendisine ortak koşmayı bağışlamaz, ama bundan başkasını dilediğine bağışlar”*¹¹¹ buyurmaktadır. Ayrıca Yüce Allah, *“Ben, tövbe edip durumlarını düzelterleri affederim”*¹¹² va'dinde bulunmuştur. Şüphe yok ki Allah va'dini yerine getirir, çünkü O, asla va'dinden dönmez.¹¹³

Sadece İslâm'a has bir müessese olan tövbe sayesinde günahlarımızın affedilmesi ve bu suretle ruh ve kalbimizin temizlenip huzura kavuşması hem imanımızın, hem de İslâmî ve ahlâkî kişiliğimizin olgunlaşıp kemale ermesi demektir. Şüphe yok ki temizlenmiş bir kalb ile kâmil bir iman ve ahlâkî kişilik, insanoğlu için dünya ve ahiret saadetinin biricik anahtarıdır. Onun içindir ki hem Kur'an-ı Kerim, hem Sünnet-i Resul, hem de ister ameli, imanın bir rüknü sayan, isterse onların dışında kalan bütün mezhep ve Kelâm ekolleri, tövbeyi önemsemiş ve insanları ona davet etmişlerdir.¹¹⁴

108 S. Kılıç, *a.g.e.*, s. 36-37.

109 Hud, 11/114.

110 Ehl-i Sünnet'e göre Hz. Peygamber'in şefaati hakktır. Ancak Kur'an-ı Kerim, kimin şefaati edeceği ve şefaatin kimler için kullanılacağını Allah Teâlâ'nın belirlediğini bildirmektedir: *“Allah'ın izni olmadan katında şefaati edecek olan kimdir?”* (Bakara, 2/255); *“İşî düzenleyen Allah'ır. O'nun izni olmadan kimse şefaati edemez.”* (Yunus, 10/3); *“Onlar, Allah'ın hoşnut olduğu kimseden başkasına şefaati edemezler.”* (Enbiya, 21/28)

111 Nisa, 4/48.

112 Bakara, 2/160; Maide, 5/39.

113 Bkz. Bakara, 2/80; Al-i İmran, 3/9; Hac, 22/47; Rum, 30/6; Zümer, 39/20.

114 Bkz. Cihat Tunç, *Tövbe Hakkında Bazı Mes'eleler*, A. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, XXIV/325-342, Ankara 1981.

“Hitamuhu misk” kabilinden olacağı inancıyla yazımızı, Kur’an-ı Kerim’deki şu ayet mealleriyle tamamlamak istiyoruz: “İşte onların erişebilecekleri bilgi budur. Şüphe yok ki senin Rabbin, (evet) O, yolundan sapanı daha iyi bilir. O, hidayette (doğru yolda) olanı da çok iyi bilir. Göklerde ve yerde olanlar hep Allah’ındır. O, kötülük yapanlara, işlediklerinin karşılığını verir; iyi davranış içinde bulunanları da daha iyisiyle mükâfaatlandırır. Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan, hayasızlık sayılan kötü işlerden kaçınanlara gelince, doğrusu Rabbinin affı boldur. Sizi daha topraktan var ederken ve de siz annelerinizin karınlarında cenin halinde bulunurken sizleri en iyi bilen O’dur. Onun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı çok iyi bilir”.¹¹⁵ “Günahın açığını da gizlisini de bırakın. Günah kazananlar, kazandıklarına karşılık şüphesiz ceza göreceklerdir”.¹¹⁶

KAYNAKLAR

- Ateş, Süleyman, *Kur’an Ansiklopedisi*, Kur’an Bilimleri Araştırma (KUBA) Vakfı yayını, ts.
- Bağdadî, Abdü’l-Kahir (Trc. Ruhi Fığlalı), *Mezhepler Arasındaki Farklar*, İst. 1979.
- Cürcanî, Seyyid Şerif, *Şerhu’l-Mevakıf III*, İst. 1311.
- Cüveynî, İmamü’l-Hameyn el-Meâlî, *el-İrşad İla Kavâii’l-Edille fî-Usulî’l-İtikad*, Mısır 1950.
- Dehlevî, Şah Veliyyullah, *Hüccetullahi’l-Baliğa*, Seyyid Sadık neşri, Kahire, tarihsiz.
- Ebu Zehra, Muhammed (Trc. E. Ruhi Fığlalı-Osman Eskicioğlu), *İslâmda Siyasî ve İtikadî Mezhepler Tarihi*, İst. tarihsiz.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, *İbadiye’nin Siyasî ve İtikadî Görüşleri*, A. Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, XXI.
- Gazalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyau Ulûmi’d-Din*, V/21, Mısır 1968.
- Gölcük, Şerafettin - Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya, 1992.
- İzutsu, Toşihiko (Trc. S. Ayaz), *İslâm Düşüncesinde İman Kavramı*, İst. 1984.
- Kılavuz, Ahmet Saim, *İman Küfür Sınırı*, İst. 1994.
- Kılıç, Sadık, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Konya 1984.
- Mustansır, Mîr, *Kur’anî Terimler ve Kavramlar Sözlüğü*, İst. 1996.
- Nesefî, Ebu’l-Muin Meymun b. Muhammed, *Bahru’l-Kelâm fî Akaid-i Ehli’l-İslâm*, Konya 1329.
- Öz, Mustafa, *İmam-ı Azam’ın Beş Eseri*, İst. 1992.
- Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde Tevhid*, İst. 1995.
- Pezdevî, Ebu Yusr Muhammed (Trc. Ş. Gölcük), *Ehl-i Sünnet Akaidi*, İst. 1988.
- Taftazani, Sa’duddin Mes’ud İbn-i Ömer, *Şerhu’l-Akaid*, İst. 1297.
- Tunç, Cihat, *Sistematik Kelâm*, Kayseri 1994.
- Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, Sadeleştirilmiş yeni baskı, tarihsiz.

¹¹⁵ Necm, 53/30-32.

¹¹⁶ En’am, 6/120.